SETA PERSPEKTİF

SAYI: 54
HAZİRAN 2014

Enerji Denkleminde Beklenmeyen Değişken: IŞİD

ERDAL TANAS KARAGÖL

- **IŞİD'in dünya ekonomisine maliyeti ne olacak?**
- **IŞİD enerji arz güvenliği için bir risk unsuru mudur?**
- **Dünya enerji denkleminde IŞİD, Türkiye için bir risk unsuru mudur?**

GİRİŞ

Siyasal ve toplumsal çatışmaların uzun yıllardır hüküm sürdürdüğü Ortadoğu'nun, dünya devletlerinin gündemindeki yerini korumasının temel sebebi, bölgenin sahip olduğu petrol ve doğalgaz rezervleri olarak görülmektedir. Enerjinin uluslararası siyasetin bir numaralı maddesi durumuna geldiği günümüzde, 2012 yılı itibariyle dünya petrol rezervlerinin yüzde 48.4'ünün yer aldığı topraklar üzerinde kurulu olan bu bölgeye ilgi giderek artmaktadır. Petrol rezervi bakımından ilk sırada 264,52 milyar varil ile Suudi Arabistan bulunmakta, bu ülkeyi 211,17 milyar varil rezerv ile Venezuela, 173,63 milyar varil rezerv ile Kanada, 151,17 milyar varil rezerv ile İran takip etmektedir. Irak ise 150 milyar varil ile dünyada 5. sırada yer almaktadır.[1]

Irak'ın petrol yatakları; Kuzey Irak, Orta Irak ve Güney Irak petrol yatakları olmak üzere üç bölgede yoğunlaşmaktadır. Irak Petrol Bakanlığı tarafından Uluslararası Enerji Ajansı'na gönderilen verilere göre, Irak'taki mevcut toplam rezervlerin yüzde 60'ı Güney Irak'ta –Rumeyle, Batı Kurna, Zübeyr, Mecnun, Nahr Umr Bölgeleri-, diğer önemli rezerv sahası Doğu Bağdat ise Orta Irak'ta ve en eski petrol üreticisi konumundaki Kerkük, Kuzey Irak'ta yer almaktadır (Tablo 1).

TABLO 1. IRAK BÖLGELERİNE GÖRE PETROL REZERVLERİ (Milyar Varil, 2011)

	Mevcut Rezerv Miktarı	Üretim (bin varil)
GÜNEY IRAK	107	**18**
Batı Kurna	43	1
Rumeyle	17	14
Mecnun	12	0
Nahr Umr	6	0
ORTA IRAK	12	**0**
Doğu Bağdat	8	0
KUZEY IRAK	9	14
BATI SAHRA	0	0
Toplam (Irak)	143	35

Kaynak: Iraq Energy Outlook, IEA.

1. BP Statistical Review of World Energy, June 2013.

Erdal Tanas KARAGÖL
1992'de İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nden derece ile mezun oldu. Yüksek lisansını ABD'de Connecticut Üniversitesi'nde, doktorasını İngiltere'de bulunan York Üniversitesi'nde, 2002 yılında "Dış Borçlar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi ve Dış Borç Öteleme Riski" adlı teziyle tamamladı. Karagöl'ün çeşitli gazete ve dergilerde dış borçlar, cari açık, ekonomik büyüme, savunma harcamaları, enerji, işsizlik, kamu harcamaları, yoksulluk ve sosyal yardım alanlarında yazıları, makaleleri ve araştırma raporları bulunmaktadır. Birçok makalesi uluslararası dergilerde ve "Social Science Citation Index" (SSCI)'de taranan dergilerde yayımlandı. Bu çalışmalarından dolayı, Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) ve TÜBİTAK tarafından birçok defa yayın teşvikine layık görüldü. Karagöl, TÜBİTAK tarafından Türkiye Bilimler Akademisi'ne (TÜBA) asosiye üye olarak seçildi. Halen Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak çalışan Karagöl, aynı zamanda SETA ekonomi bölümünde çalışmalar yapmaktadır.

ŞEKİL 1. IRAK PETROL HARİTASI

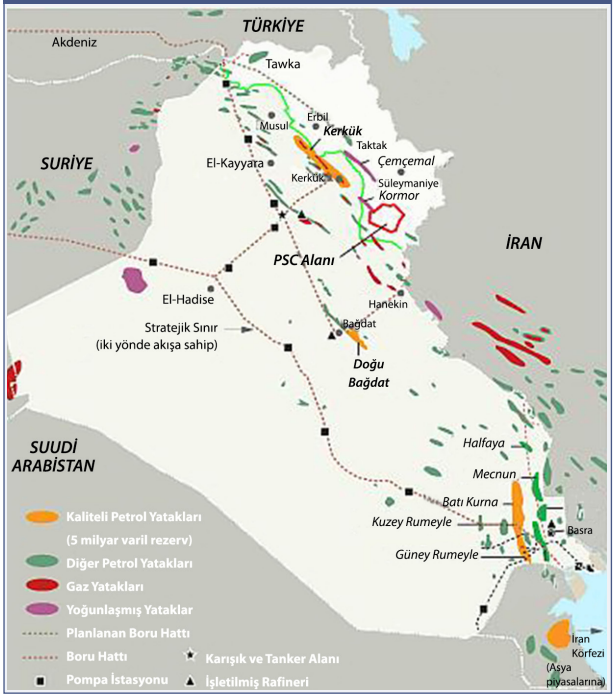

Kaynak: Iraq Energy Outlook, IEA

Irak'ın petrol rezervleri açısından en zengin bölgesi olan Güney Irak ve Orta Irak, Irak Merkezi Yönetim tarafından, Kuzey Irak ise Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) kontrolündedir. Kuzey Irak Bölgesi'ndeki rezervlerin çok az bir kısmının keşfedildiği ve bölgenin yüksek miktarda petrol kaynaklarına sahip olduğu tahmin edilmektedir. Bu durum, petrol gelirleri açısından karşı karşıya gelen Irak Merkezi Yönetim ve IKBY arasındaki anlaşmazlığı sürdürmektedir. IKBY'nin Türkiye üzerinden petrol sevkiyatına karşı çıkan Irak Merkezi Yönetimi, Musul'un Irak ve Şam İslam Devleti (IŞİD) tarafından ele geçirilmesiyle yeni bir petrol rekabetinin içine girmiştir.

Irak ve Şam İslam Devleti'nin (IŞİD) Musul'u kontrolüne alması ve Irak'ın batısında konuşlanması, bölgedeki petrol üretiminin düşüklüğü sebebiyle ciddi bir sorun olarak görülmemektedir. Ancak siyasal olarak bütünlük sağlayamayan Irak'ta, güç dengelerini tamamen değiştirecek petrol çatışmasının yaşanması imkan dahilindedir. Irak'ın 2035 yılına kadar petrol ihracatından 5 trilyon dolar gelir elde edeceği, yıllık ortalama petrol ihracatının 200 milyar dolar olacağı[2] ve bu gelirin Irak'ın geleceğini şekillendireceğine yönelik değerlendirmeler, Irak'taki güç savaşı olasılığını güçlendirmektedir. Ayrıca, IŞİD'in Kürt Bölgesi sınırında konuşlanması IKBY ile Kerkük'e yönelik tehdidini devam ettirmesi ise Irak Merkezi Yönetimi ile yanabilecek ihtilafa gerekçe oluşturmaktadır. Bu süreçte dikkate alınması gereken en önemli konu ise, IŞİD'in güneye doğru ilerleyerek petrol merkezinin kontrolünü kazanma riskidir. Böyle bir olasılığın gerçekleşmesi durumunda, siyasal birlikten ve istikrardan uzak olan Irak, sahip olduğu petrol zenginliğini gelire çevirememeyecektir. Ülkeye atfedilen büyük üretim kapasitesi de kullanılamayacak ve kaybolacaktır.[3]

TÜRKİYE ve IRAK KÜRT BÖLGESEL YÖNETİMİ'NİN (IKBY) BÖLGEDE ARTAN ROLÜ

Türkiye, Irak ile ilişkilerini hem Bağdat merkezli Irak Merkezi Yönetimi ile hem de Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) ile beraber yürütmüştür. 2013 yılında Almanya'dan sonra Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı Irak ve dolayısıyla IKBY ile kurulan ekonomik ve siyasal ilişkinin olumlu etkileri enerji piyasasına da yansımıştır. Dünyadaki enerji kaynaklarının yaklaşık yüzde 70'ine sahip ülkelere komşu olan Türkiye'nin enerji zengini komşularından IKBY'nin sahip olduğu enerji potansiyeli, bölgedeki dengeleri değiştirebilecek güçtedir. Bu gücün avantajını kullanmak isteyen IKBY, Türkiye üzerinden dünya pazarlarına açılarak enerji ihracatını gerçekleştirmek istemektedir. Ancak bu durum, Merkezi Irak Yönetimi ile IKBY arasında gerilimlere yol açarken, enerji konusunda söz sahibi olmak isteyen ülkelerin olaya müdahil olmaları Irak topraklarını mayın tarlasına çevirmektedir. Son olarak Irak ve Şam İslam Devleti'nin (IŞİD) Musul ve Tikrit gibi Sünni çoğunluklu bölgeleri ele geçirmesi Irak'ın siyasal arenada en önemli kozu olan enerji denklemine bir bilinmeyenin daha eklenmesine sebep olmuştur.

Türkiye-IKBY enerji ortaklığı kapsamında, 22 Mayıs 2014'de uluslararası piyasalara sevkiyatı başla-

2. World Energy Outlook, IEA, 12 June 2012.

3. http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/06/140613_isid_petrol_analiz.shtml

yan petrol gerekçesiyle Irak Merkezi Yönetimi'nin tepkisiyle karşılaşan Türkiye, 11 Haziran 2014'de bu kez IŞİD tarafından Türkiye'nin Musul Konsolosluğu'na yapılan baskın ve Konsolosluk personelinin kaçırılmasıyla başka bir cepheden tehdit edilmektedir. Özellikle, Musul'u alarak IKBY'nin sınırına yerleşen IŞİD'in Türkiye-IKBY arasındaki enerji denklemini etkileme olasılığı çok yüksektir. Bu süreçte Türkiye'nin ileriyi görebilen, doğru analizlerle hareket etmesi ve stratejilerini buna göre belirlemesi, Türkiye'nin enerji masasında temsil ettiği gücü artıracaktır.

Ayrıca, yeni keşfedilen doğalgaz kaynaklarının kutup bölgelerinde ve yüzeye çok uzak olmalarının aksine, yüzeye yakın doğalgaz rezervleri açısından 12. sırada yer alan Irak, toplam 3,6 trilyon m^3'lük doğalgaza sahiptir. Bu miktarın yüzde 60'ını barındıran Kürt Bölgesi, enerji kaynaklarının yüzeye yakınlığı ve saf hidrokarbon rezervleriyle dünya devletlerinin bu bölgeye olan ilgisini artırmaktadır. Bölgedeki enerji kaynaklarının fiziksel özellikleri sebebiyle çıkarılma maliyetlerinin düşüklüğü, AB ve Türkiye gibi enerji faturası yüksek olan ülkeler için alternatif kaynak özelliği taşımaktadır. AB ülkelerinin Rusya'ya olan enerji bağımlılığı, Rusya'nın enerji üstünlüğünü siyasal arenada kullanması, Çin ile yapılan ortaklık gibi yeni enerji hamleleriyle elini güçlendirmesi, AB'nin Kürt Bölgesi'ne daha büyük bir önem atfetmesine sebep olmaktadır. Kuzey Irak'taki enerjinin Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınacak olması, birçok uluslararası anlaşmazlıkta Rusya'nın enerji tehdidini fazlasıyla hisseden AB ülkelerine nefes aldırabilecek diğer bir fırsattır.

Bunun yanı sıra, Kerkük-Ceyhan-Yumurtalık Petrol Boru Hattı'yla beraber yeni boru hatlarıyla Avrupa-IKBY arasındaki geçişi sağlayacak olan Türkiye'nin enerji denklemindeki etkisinin artması beklenmektedir. AB açısından Rusya bağımlılığının azaltılması, IKBY için uluslar arası piyasalara açılma kapısı ve Türkiye açısından bölgedeki en önemli siyasal ve ekonomik aktör olma anlamı taşıyan bu süreç, aynı zamanda enerji arz güvenliğini ve enerji kaynak çeşitliliğini sağlayacaktır. Sonuç olarak ülkelerde yeni siyasal entegrasyon modellerini oluşturacak olan ortaklık, yalnızca Irak Merkezi Yönetimi'ni değil bölgede söz sahibi olmak isteyen grupları ve bu grupları taşeron olarak kullananları da rahatsız etmektedir.

Irak Merkezi Yönetimi ve IKYB'nin Kürt petrolü konusundaki anlaşmazlıkları, Türkiye üzerinden ilk satışın gerçekleşmesiyle Türkiye'yi de çekişmeli bir durumun içine sokmuştur. Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı'yla taşınan petrol konusunda muhatap olarak alınan Erbil hükümeti nedeniyle, enerji zenginliğiyle elinde bulundurduğu gücü kaybetmek istemeyen Irak Merkezi Hükümeti, Türkiye-IKBY yakınlaşmasından hoşnut değildir. Ayrıca, Türkiye'nin enerji alanındaki en önemli hamlelerinden olan Güney Gaz Koridoru'na Kuzey Irak doğalgazının da eklemlenmesi planının, enerji oyunundaki güç dengelerini değiştirmesi kaçınılmaz olacaktır.

2002'den sonra Türkiye'de gerçekleşen demokratikleşme adımları 'Çözüm Süreci' olarak bilinen barış ve huzur ortamını inşa ederek ciddi yol alınmasını sağlamıştır. Bu sürecin en önemli katkılarından biri de IKBY hakimiyetindeki Kuzey Irak Kürt Bölgesi'nin Türkiye'yle kurduğu ekonomik ve siyasal ilişkilerdir. Uzun yıllar Türkiye'ye zaman kaybettiren, ekonomik gücünü yatırımlara değil savaşmaya ayıran ve bu nedenle ağır ekonomik krizler yaşayan Türkiye'nin büyük risk alarak sürdürdüğü Çözüm Süreci, değişik olaylarla sabote edilmeye çalışılmaktadır. Çözüm Süreci'yle desteklenen Türkiye-IKBY ilişkilerinin petrol sevkiyatıyla sonuçlanması ile IŞİD'in Musul ve Tikrit'i alarak bölgedeki dengeleri değiştirmesi birlikte okunarak analiz edilmelidir.

IŞİD VE ENERJİ

Türkiye-IKBY arasındaki siyasal ve toplumsal entegrasyon ekonomik ilişkilere yansıyarak, Türkiye'nin rahatlıkla Irak'taki enerji kaynaklarına erişimini sağlamaktadır. Kürt halkının desteğini arkasına alan Türkiye, başlattığı Çözüm Süreci'yle yeni bir siyasal ve ekonomik bütünleşmeye doğru gitmektedir. 2000'li yılların baş gündem maddesi olan enerjide IKBY'nin Türkiye ile stratejik ortaklık kurması, ticari ilişkilerinin yanı sıra Güney Gaz Koridoru'na Kuzey Irak'ın dahil edilme planı ve kültürel yakınlık, bölgede yeni bir oluşumu açıkça göstermektedir. Bu durum yalnız-

ca Ortadoğu Bölgesi'nde değil Avrupa'da da dengelerin değişeceği anlamını taşımaktadır.

Bu nedenle, Irak'ın önemli petrol merkezlerinin yakınında bulunan Musul'un IŞİD tarafından ele geçirilmesi yalnızca Irak'taki Şii-Sünni çatışması olarak görülmemelidir. Kerkük'e doğru ilerleyen IŞİD'in uzun vadede tüm enerji denklemini değiştirecek hamlelere öncülük etme olasılığı yüksektir. Irak'taki en önemli petrol üretim merkezlerinden olan Kerkük'e yönelik IŞİD'den gelebilecek herhangi bir tehdidin, Türkiye-IKBY entegrasyonunu da etkilemesi kaçınılmaz olacaktır. IŞİD'in petrol boru hatlarının geçtiği bölgelerde kontrolü olmadığına yönelik açıklamaları ve Sünni bölgelerden ziyade Şiilerin çoğunluk olduğu bölgelerde petrol üretiminin yapılması hiçbir engellemeyle karşılaşmadan Musul'da hakim olan IŞİD tehlikesini ortadan kaldırmamaktadır.

Böyle bir tehlikenin etkisi Ortadoğu Bölgesi'yle sınırlı kalmayacaktır. Çünkü IŞİD'in Kerkük petrol boru hatlarını ele geçirmesi olasılığı durumu, enerji alanında kriz yaşanmasına yol açacaktır. Enerji maliyetindeki küçük bir artış bile, Türkiye gibi enerjiye bağımlı ülkelerin enerji faturasında yüksek maliyet artışını da beraberinde getirecektir. IŞİD'in Musul tarafından alınması öncesinde, 10 Haziran 2014'de 109 dolarla güne başlayan brent petrolün fiyatı 113 dolara yükseldi. Petrol fiyatında 4 dolarlık artışın Türkiye'ye getirdiği maliyetin yaklaşık 2 milyar dolar olduğu düşünüldüğünde, ödenecek yüksek maliyet ortadadır.

Irak'ın kuzeyinde yaşanan çatışmalar güneye yayılmadığı sürece petrol üretiminin risk altına girmesi kısa vadede beklenmese de, IŞİD Irak petrolleri üzerinde söz sahibi olmak istemektedir. Kerkük-Yumurtalık boru hattından Ceyhan'a yapılan petrol sevkiyatının Mart 2014'den bu yana gerçekleşmediğini ve bu durumun IŞİD'le bağlantılı olmadığını ifade eden Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız'ın Kuzey Irak Kürt Bölgesi'nden her gün yaklaşık 120 bin varillik petrol akışının devam ettiğini açıklaması, şimdilik Türkiye için risk unsurlarını azaltmıştır. Ancak, IKBY-IŞİD arasındaki herhangi bir çatışma, Türkiye'yi de enerji denkleminin bir parçası olarak içine çekecektir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Küresel siyasetin bir numaralı konusu olan enerji rekabetinde, bu kez Irak'ta IŞİD'in Musul'u ele geçirmesiyle başka bir kulvar daha açılmasına sebep oldu. IŞİD'in Irak'ın batısında güçlenmesi, Musul etrafındaki petrol üretim miktarının azlığından dolayı kısa dönemde sorun teşkil etmemektedir. Ancak IŞİD ve IKBY'nin sınırdaş olması ve IŞİD'in Irak-Türkiye petrol boru hatlarına olan yakınlığı, uzun vadede yüksek riskleri de beraberinde getirmektedir.

İlk olarak, 3 aydır aktif olmayan Kerkük-Yumurtalık boru hattından petrol ihracatı IŞİD'in son hamlesiyle iyice zora girmiştir. Bu süreçte Kuzey Irak'tan Türkiye'ye yapılacak petrol sevkiyatı yalnızca IKBY aracılığıyla gerçekleşecektir. IŞİD'in ele geçirdiği iddia edilen Irak'ın en büyük petrol rafinerisi Baiji rafineri kompleksinin petrolü işleme ve elektrik üretme işlevlerinin durması gibi bir olasılığın Irak'a bedeli çok ağır olacaktır. Günlük kapasitesi 300.000 varil olan Baiji rafinerisinin Irak Merkezi Yönetimi tarafından geri alındığına yönelik açıklamalar, Irak'ta enerji üstünlüğünün pamuk ipliğine bağlı olduğunu kanıtlamaktadır.[4]

Kerkük, önemli petrol sahalarıyla Irak'ta enerji alanında önemli bir konuma sahiptir. Bu nedenle, IŞİD'in Kerkük petrol merkezini ele geçirmesi, Irak'taki siyasal ve ekonomik dengeleri altüst edecektir. Böyle bir durumda, Irak'ta yaşanabilecek ihtilaf petrol üreticilerinin ülkeden çıkmasına sebep olacaktır. Sonuç olarak, Irak üretim kapasitesini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalabilir. Tüm bu olasılıkların sonuç olarak fiyatları etkilemesi sürpriz olmayacaktır. İran'a uygulanan yaptırımlar, Suriye ve Libya'daki siyasal ve toplumsal çatışmaların yüksek tuttuğu petrol fiyatları, Suudi Arabistan, Irak ve ABD'nin artan üretim kapasiteleri sayesinde dengelenmektedir. Ancak Irak'taki olası IŞİD-IKBY-Merkezi Yönetim arasındaki ihtilaf petrol fiyatlarını yükseltecektir. Fiyat artışından yalnızca bölge devletleri değil, küresel bir etkilenmenin yaşanacağı risk dahilindedir. Ekonomik maliyetinin yanı sıra bölgedeki tüm siyasal dengeyi değiştirme

4. http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2014/06/140613_isid_petrol_analiz.shtml

olasılığı bulunan IŞİD'in petrole yönelik hamleleri Türkiye açısından iyi değerlendirilmeli, şartlarını zorlamadan elindeki güçlü ve istikrarlı yönetim gücünü iyi kullanmalıdır. Anlık değişmelerle şekillenen enerji denklemi içinde kalmak isteyen Türkiye, bu duruma göre tavır almalıdır.

SETA
SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI
FOUNDATION FOR POLITICAL, ECONOMIC AND SOCIAL RESEARCH
مركز الدراسات السياسية والاقتصادية والاجتماعية

www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | Ankara
Nenehatun Caddesi No: 66 GOP Çankaya
06700 Ankara TÜRKİYE
Tel:+90 312.551 21 00 | Faks :+90 312.551 21 90

SETA | İstanbul
Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı
No: 41-43 Eyüp İstanbul TÜRKİYE
Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

SETA | Washington D.C.
1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite
1106 Washington, D.C., 20036 USA
Tel: 202-223-9885 | Faks: 202-223-6099

SETA | Kahire
21 Fahmi Street Bab al Luq Abdeen
Flat No 19 Kahire MISIR
Tel: 00202 279 56866 | 00202 279 56985